UNDER STRECKET

Brodskys ryska öden efter nobelpriset

Det tog sin tid efter nobelpriset år 1987 innan Joseph Brodskys verk kunde ges ut i bokform i hans hemland, men han är nu den helt dominerande lyrikern i Ryssland. Sedan 1990 har tio olika utgåvor försiktigt räknat nått en sammanlagd upplaga på en halv miljon exemplar. Det intressantaste projektet är Pusjkinfondens utgåva i fyra band, av vilka två hittills föreligger. Brodsky är själv missnöjd med att dikter som han aldrig avsett för trycket har medtagits, men forskningen om hans verk har fått ett viktigt tillskott.

Av BENGT JANGFELDT

När Joseph Brodsky för sex år sedan tilldelades nobelpriset i litteratur, hade bara fyra dikter publicerats i hans hemland, tjugo år tidigare. Alla hans fem diktsamlingar var utgivna på ryska i väst. De hade naturligtvis en viss underjordisk spridning också i Sovjetunionen, men för den ryska allmänheten var Brodsky så gott som okänd.

Nu, 1987, skulle ett urval dikter publiceras i tidskriften Novyj mir, som hade tagit kontakt med Brodsky redan våren samma år. Men så tilldelades han det pris, som genom åren orsakat sovjetiska makthavare så mycken huvudbry, och publiceringen i Novyj mir fick med ens en storpolitisk dimension.

När Brodsky kom till Stockholm för att hämta priset, fick han ett korrektur på urvalet i Novyj mir. Det stämde inte överens med hans instruktioner och önskemål. Jag minns att jag sade någonting i stil med att huvudsaken är väl ändå att dikterna trycks och man måste förstå redaktörernas svåra situation. Brodsky såg ut över den decembersvarta Strömmen och suckade uppgivet: Hur länge skall man behöva förstå?... Sucken kom från en man, vars litterära karriär (eller snarare frånvaron av sådan) i hemlandet hade bestämts i sfärer omöjliga att påverka för en vanlig dödlig poet, hur mycket han än "försökte förstå".

VAD BRODSKY INTE KUNDE VETA var att också publiceringen i Novyj mir hade sanktionerats på högsta politiska nivå, av kommunistpartiets centralkommitté, och det bara en månad tidigare. Detta framgår av några tidigare hemligstämplade dokument som nyligen offentliggjorts i rysk press och som röjer sovjetmyndigheternas vånda över nobelpriset. I en promemoria av den 11 november rapporterar chefen för centralkommitténs kulturavdelning att västliga – i all synnerhet amerikanska – massmedia utnyttjar Brodskys nobelpris "i syfte att misskreditera perestrojkan i SSSR". Det faktum att sovjetiska media inte ens offentliggjort priset kan, fruktar kamrat Voronov, komma att användas av motståndarna till samarbetet mellan USA och SSSR, inte minst i samband med MS Gorbatjovs förestående Washingtonbesök.

Brodskys inställning till sitt forna fosterland beskrivs som "motsägelsefullt", men han "bemödar sig om att befästa sitt rykte som en författare som står fjärran från politiken" och han betonar sin anknytning till den ryska kulturen. Trots de "politiska överväganden som ligger till grund för Svenska Akademiens beslut", bör man därför vidta åtgärder för att beröva den antisovjetiska propagandan dess huvudargument och "neutralisera Brodskys deltagande" i denna. "I samband härmed", avslutar Voronov sin PM, "föreslår vi att man förutom publiceringen av uppgifter om nobelpriset tillåter tidskriften Novyj mir att trycka det dikturval som redaktionen planerat långt innan Brodsky fick priset, något som västpressen och Brodsky själv aldrig upphör att påpeka." Resolutionen "Godkännes" är undertecknad av Jegor Ligatjov, Anatolij Lukjanov och åtta andra företrädare för centralkommitté och politbyrå.

Denna PM hade föregåtts av en betydande aktivitet inom partiet och KGB under hela hösten. Det hela inleddes några dagar efter Svenska Akademiens tillkännagivande, då KGB-chefen Tjebrikov skickar partiets ideologiske chef Ligatjov material "ang Brodsky, IA f 1940 i Leningrad, fn bosatt i USA". Materialet består av en KGB-promemoria (hemligstämplad) och ett KGB-urval av Brodskys dikter (ej hemligstämplat).

Promemorian skisserar i korthet juden Brodskys ungdomsår i Leningrad, hans "idémässigt skadliga dikter", "fosterlandsfientliga avsikter" och hans "parasitiska livsföring", som ledde till arresteringen 1964 med påföljande förvisning till norra Ryssland. Någon omvärdering av domen görs inte; tvärtom hänvisas till alla förtalsartiklarna i Leningradpressen (som författades om inte av samma hand så åtminstone på samma höga ämbetsverk som promemorian i fråga...).

EFTER FRIGIVNINGEN SÄGS Brodsky ha omgivit sig med "politiskt omogna unga människor" och fortsatt att skriva dikter med "idémässigt skadligt innehåll". Landsförvisningen 1972 beskrivs i neutralt lögnaktiga ordalag som om Brodsky "mottagit en inbjudan", varpå han valt att lämna SSSR för att slå sig ner i USA.

I sitt nya hemland skall Brodsky ha skrivit dikter som gycklar med Sovjetunionens kommunistiska parti och sovjetverkligheten, deltagit i provokationer riktade mot SSSR, undertecknat brev till försvar för "sovjetfientliga element som arresterats i SSSR" och framträtt på möten tillsammans med allehanda "avfällingar", det vill säga emigranter.

Efter en uppräkning av olika utmärkelser som Brodsky fått under Amerikaåren kommer kamrat Abramov fram till nobelpriset, som beskrivs som "en politisk provokation från reaktionära kretsar i väst som ser som sin uppgift att hejda världssamfundets växande sympati för vårt lands fredsälskande utrikespolitik". Den språkliga fantasin var som synes lika sprudlande 1987 som 1958 och 1970, då "reaktionära kretsar i väst" utvalde

FORTS NÄSTA SIDA

FORTS FRÅN FÖREGÅENDE SIDA

Pasternak respektive Solsjenitsyn till sina vapen i kampen mot Sovjetunionen.

Nu, 1987, komplicerades det hela av att uppståndelsen kring nobelpriset sammanföll med sjuttioårsdagen av oktoberrevolutionen. I en annan PM från centralkommitténs kulturchef Voronov meddelas att sovjetiska ambassaden i Stockholm finner det bäst att avstå från att kommentera Svenska Akademiens beslut tills man fått en analys av situationen. Synpunkten delas av centralkommitténs kulturavdelning, enligt vilken kommentarer till nobelpriset bara skulle bidra till att avleda världssamfundets uppmärksamhet från viktigare frågor, dvs den politiska födelsedagen. Efter festligheterna, däremot, "skulle tidningen Sovjetkultur (centralkommitténs egen tidning – BJ) kunna trycka en artikel som definierar Brodskys plats inom poesin och påvisar att hans nobelpris är en politisk handling, inspirerad av bestämda kretsar i väst".

Ytterligare en orsak till att man ville vänta med offentliggörandet av Brodskys nobelpris och publiceringen av dikterna i Novyj mir var att man var osäker på hur Brodsky själv skulle komma att uppträda; särskilt orolig var man för vad han skulle säga i sitt nobeltal.

SAMMA IDEOLOGISKA taktiktänkande präglar ett annat dokument som också släppts och som rör ett tidigare skede i Brodskys liv, förvisningen 1964: Jean-Paul Sartres brev till ordföranden i Sovjetunionens Högsta sovjet, Anastas Mikojan, av den 17 augusti 1965.

Sartre, en vän av Mikojans "stora land", vill med sitt brev uppmärksamma Mikojan på att den "antisovjetiska pressen" utnyttjar fallet Brodsky för sina egna syften: "Attackerna från Sovjetunionens fiender, som också är våra fiender, blir allt ursinnigare" och han, Sartre, uppmanas allt oftare att redogöra för sin inställning: "Hittills har jag vägrat, men det börjar bli lika svårt att tiga som att svara." Med kännedom om Mikojans "djupa humanism" och vilja att stärka de kulturella banden mellan öst och väst ("inom den ideologiska kampens ramar"), ber Sartre honom "i namn av min uppriktiga vänskap för de socialistiska länderna, till vilka vi ställer allt vårt hopp" att ställa upp till försvar för "en mycket ung människa som redan är, eller kanske kommer att bli, en god poet".

Det är osäkert vilken roll detta brev spelade för Brodskys frigivning tre månader senare; säkert är däremot att frågan om huruvida brevets träaktiga stil – *langue de bois*, som den kallas på brevskrivarens modersmål – är falsk eller äkta kommer att sysselsätta Sartres anhängare respektive belackare lång tid framöver.

När Brodsky arresterades 1964, hade inte en enda dikt publicerats i Sovjetunionen; när han fick nobelpriset tjugotre år senare hade fyra dikter och några översättningar tryckts. Genom kommunistpartiets stora nåd trycktes så dikterna i Novyj mir, och härmed inleddes, med ett kvarts sekels försening, Brodskys litterära karriär i hemlandet.

I ÅR, SEX ÅR SENARE, är Brodsky den helt dominerande poeten i Ryssland, både till reputation och upplagor. Hans position är särskilt iögonenfallande i ett läge där nästan inga andra poeter publiceras. Detta, i sin tur, har flera orsaker: en allmän nedgång för litteraturintresset; en marknad som börjar mättas efter ett antal år utan censur; ekonomiska svårigheter för såväl förlag som konsumenter. Några nya strukturer, i stil med statligt litteraturstöd, har inte etablerats och lär nog låta vänta på sig.

Det tog några år efter nobelpriset innan Brodsky kom ut i bokform i sitt hemland, men sedan 1990 har den ena utgåvan följt på den andra. Försiktigt räknat rör det sig om tio olika samlingsutgåvor med en sammanlagd upplaga på en halv miljon exemplar. Upplagan är makalös med tanke på att en rysk diktsamling nuförtiden ofta inte trycks i större upplaga än en svensk.

Det intressantaste projektet är Pusjkinfondens ambitiösa utgåva i fyra band, av vilka hittills två utkommit. Det är den fullständigaste utgåvan hittills, men, just på grund av sin fullständighet, också den mest kontroversiella.

NÄR BRODSKY VÅREN 1972 informerades om att han skulle tvingas lämna landet, gjorde hans vänner i Leningrad en heroisk insats: de samlade på kort tid in manuskript från Brodsky själv och från vänner och bekanta, bad författaren läsa och redigera avskrifterna, kopierade dem med hjälp av karbonpapper och sammanställde en fyrabandsutgåva på cirka 2000 sidor i tjugofem exemplar. Det är denna sällsynta utgåva som ligger till grund för banden som nu är under utgivning.

Det kontroversiella i företaget ligger i att Maramzinutgåvan (så kallad efter initiativtagaren Vladimir Maramzin) omfattar ett antal dikter som Brodsky aldrig avsett för trycket. Och det är inga små mängder det rör sig om. Hundratals opublicerade dikter trycks här för första gången. Bara de två första banden, som omfattar åren 1958 till 1978, innehåller mer än dubbelt så många dikter som Brodsky låtit trycka i bokform fram till den senaste diktsamlingen 1990.

Brodsky själv har uttalat missnöje främst med det första bandet, som omfattar åren 1958–1965 och som enligt hans mening innehåller alltför mycket som inte borde ha publicerats. Vid sidan av författarens självskrivna rätt till sina egna texter, är det möjligt att han också har rätt i sin skepsis mot några av ungdomsdikterna, som givetvis inte har samma egenvärde som den mogna produktionen. Men i första bandet finns också den polyfona "Processionen" från 1961, en "mysteriedikt i två akter och fyrtiotvå scener" på drygt femtio sidor. "Processionen" är en legendarisk dikt, omtalad i Brodskyforskningen som ett poetiskt mästarprov av en tjugoettåring men tidigare tillgänglig endast i manuskriptform. Nu finns den alltså i tryck, så vitt jag förstår mot författarens vilja.

Intressekonflikten är uppenbar: mellan Brodskys önskan att bara trycka det han själv sanktionerat och utgivarens bedömning av vad som bör publiceras. Men när ungdomsdikterna nu en gång finns i tryck kan man bara konstatera att de innebär ett viktigt tillskott till forskningen. De gör det möjligt att i detalj studera författarens väg från ungdomsårens mer osjälvständiga diktion mot en helt egen, oförliknelig stil – en väg som det för övrigt inte tog många år att tillryggalägga. Med tillgång till dessa texter kan man också konstatera att Brodskys grundteman finns antydda redan från första början: tidens makt över rummet, tron på poesins kraft och överlevnadsförmåga, med mera.

BRODSKY HAR, TILL SKILLNAD FRÅN sin läromästare Auden, inte angivit ramarna för sin poetiska kanon. W H Auden nöjde sig inte med att fastställa vilka verk som skulle ingå i hans "Collected Poems" utan utsatte dessutom några av dem för en rätt hårdhänt redigering. Ändå är det i dag knappast någon som tycker att hans bearbetning av exempelvis "In Memory of W B Yeats" gjorde dikten bättre; resultatet blev snarare det motsatta. Auden tvingades inse – om än inte acceptera – att kritikernas och läsarnas betygssättning långtifrån alltid är identisk med författarens. Kommer Brodskys läsare att bedöma hans ungdomsdikter på ett annat sätt än poeten själv? Att Brodskyforskningen i och med denna utgåva kan ta ett rejält kliv framåt är uppenbart.

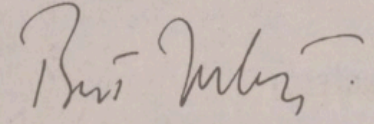

Bengt Jangfeldt är docent i slaviska språk och har översatt flera av Brodskys böcker till svenska.

SvD 930818